

Wim Voermans (foto: Kiki Groot)

GRONDWET, GRUNDGESETZ, GRUNDLOV & CONSTITUTION

IDENTIFICATIE MET EN DOOR DE GRONDWET

Wim Voermans bracht afgelopen najaar het boek *Het verhaal van de grondwet* uit. Een onderzoek naar het fenomeen (wereldwijde) grondwetsgroei. Eveneens is het boek een opgewekte zoektocht naar de factoren erkenning en vertrouwen in grondwettelijke samenlevingen.

Maatschappij & Politiek sprak met deze inspirerende hoogleraar Staats- en Bestuursrecht.

KOEN VOSSEN

Tijdens de afgelopen Docentendag sprak u tegen en met docenten maatschappijleer en burgerschap. Wat drijft u om dit soort groepen toe te spreken?

'Dit moeten ze gewoon weten: grondwetten doen ertoe. Ik maakte de hele tijd grappen als "De grondwet, die is saai". De notities eruit zijn daarentegen helemaal niet saai. De tekst is saai. Dat zijn spelregels. Net als KNVB-regels saai zijn om te lezen, maar het spel is heel interessant. Waar gaat dat spel eigenlijk om? Daar ben ik in dit boek ingedoken. Waarom heeft de hele wereld opeens grondwetten? Dit is een van de grootste verhalen van onze tijd!'

Een onderbelicht verhaal?

'Ja. We beginnen nu langzaam door te hebben hoe grondwetten werken en wat voor soort aantrekkingskracht ze hebben. In wezen is het een verhaaltje over *leiderschap* en *erkenning*. Erkenning is dan bijvoorbeeld een recht: dat jij tegen meerderheidsbesluitvorming beschermd bent, of door de toekenning van een *identiteit* of een grondrecht dat je als individu toestaat iets tegen de meerderheid in te brengen (stemrecht, vrijheid van meningsuiting enzovoorts). Bijna alle grondwetten beschermen tegenwoordig wel individuele rechten en vele kennen het groepsorganisatieprincipe van de 'democratie' met roulerend leiderschap en meerderheidsbesluitvorming. De meeste grondwetten zijn tegenwoordig van het liberaal-democratische soort waarin meerderheden beslissen, maar ook individuen en minderheden erkenning en bescherming in een grondwet krijgen. Dit systeem slaat enorm aan; althans als ik aan het einde van de pijplijn kijk: 189 landen hebben zo'n ding.'

Dat verhaal van de grondwetsgroei koppelt u ook aan het idee van groepsidentiteiten.

'Dat verhaal van de grondwet is zo aantrekkelijk omdat het een aantal bood-

schappen afvuurt. De grote boodschap is "wij zijn een wij". Dat verhaal over die groep kun je op allerlei manieren verzinnen. Op de voorkant van mijn boek [zie pagina 6] zie je dit verhaal in één beeld: een eedverbond. De afgebeelde Franse afgevaardigden uit 1789 zweren daar loyaliteit aan elkaar. De stralen die door de hoge vensters vallen verwijzen naar een soort profaan Pinksteren. De geest van de Verlichting komt over de afgevaardigden heen. Je ziet dat iedereen een plek heeft. Alle standen komen hier bij elkaar en vinden elkaar. Belangrijk is om te begrijpen dat deze gebeurtenis van de eed nog plaatsvond voor de Jakobijnse revolutie. Na een duizendjarig koninkrijk wordt alles ineens anders. Toch voelen alle standen zich in deze nieuwe groep van het nieuwe Frankrijk thuis. Iedereen heeft zijn rol. Op één persoon na: Joseph Martin-Dauch. Op de schets staat hij aan de zijkant en op het uiteindelijke schilderij is hij weggevalen.'

**'DOOR DE
VERLICHTING
ZIJN WE
DE GEBRUIKEN
EN GEWOONTEN
UIT DE OERTIJD
KWIJTGERAAKT.'**

U bent vrij positief over de het fenomeen grondwet, maar om met Joseph Martin-Dauch mee te gaan in zijn afwijzing... wat zijn redenen om negatief over grondwetten te zijn?

'Sommige mensen moeten niets van de Verlichtingsideeën hebben. Door de Verlichting zijn we de gebruiken en gewoonten uit de oertijd kwijtgeraakt. Je kunt

dan zeggen dat een grondwet een artificieel instrument is om iets te bewerkstelligen; een werktuig. De vraag is of je zo wel aan samenlevingen kunt sleutelen. Er zijn er die denken dat dat niet kan, dat je een gemeenschap niet moet *willen* maken. Velen in het Verenigd Koninkrijk denken op deze manier. Die zeggen: *leven, leiderschap* en *rollen in een groep* regel je niet via een bestelbrief in een grondwet. Dat moet rijpen. Grondwetten zijn volgens hen perverse pogingen om ergens naar toe te sturen.

Daarnaast zeggen critici dat je niet moet denken dat wanneer je iets op papier opschrijft je daarmee een soort software voor de samenleving hebt gemaakt waarvan regels automatisch worden uitgevoerd. Een samenleving kent namelijk een eigen dynamiek. Ook zijn veel grondwetten eigenlijk nep-grondwetten. Er staat weliswaar iets op papier, maar er wordt niet naar geleefd, zoals door onderdrukkende regimes die zichzelf een medaille omspelden, terwijl ze die eigenlijk niet verdienen. De grondwet als schaamlap.'

GIDSDOCUMENTEN

'Sommige denkers, waar ik mij toe reken, geloven echter dat het de mensheid nog aardig lukt om zichzelf te verbeteren en dat verandering valt te sturen - zelfs op korte termijn, in één generatie. Zo werden in 2000 door de Verenigde Naties de millenniumdoelen vastgesteld. Die millenniumdoelen gingen over *minder honger* en *minder kindersterfte* en van *hogere taligheid* tot *betere watertoegang* in de wereld per 2020. Veel somberaars wezen erop dat zulke torenhoge ambities nooit haalbaar zouden zijn, maar de misantropen kregen ongelijk en hoe! Bijna alle millenniumdoelen zijn gehaald en dat in minder dan twintig jaar. De doelen zijn hier en daar zelfs ruim overschreden. Het is gewoon gelukt. Af en toe een punt op de horizon zetten - en dit eerst vooral met pen en papier - is helemaal niet erg. Het wil namelijk best wel eens lukken.

Dit soort documenten, de millenniumdoelen, het (klimaat)akkoord van Parijs, maar ook grondwetten dienen nogal eens als gidsdocumenten. Door de tijd

Het Eedverbond, zoals afgebeeld op het omslag van het boek van Wim Voermans. Tijdens dit overleg (1789) op de kaatsbaan werd de *Verklaring van de rechten van de mens en de burger* geschreven door adel, geestelijke en derde stand (illustratie: Jacques-Louis David: *De eed op de kaatsbaan*)

heen bewijzen grondwetten hun efficiëntie als gidsdocument, zelfs al worden lang niet alle grondwettelijke regels nageleefd. Er komen steeds meer nieuwe grondwetten. Driekwart daarvan is van na 1975. Circa 98 procent van alle landen ter wereld heeft tegenwoordig een geschreven grondwet. Weliswaar leeft ongeveer 40 procent van die landen niet naar de regels van hun eigen grondwet en loopt het aantal 'echte' democratieën zorgwekkend achteruit (wat de grondwet er ook over beweert), toch blijven grondwetten bestaan (ze worden door de meeste regimes niet ingetrokken) en worden mensen er toch door geïnspireerd. De grondwet wordt dan wel niet door alle overheden goed toegepast, maar er zijn altijd mensen die hun grondwetten lezen en denken: "Dit is toch de bedoeling". Ook andere landen controleren elkaar op elkaars grondwet: "Rusland met je mooie constitutie. Het klopt niet wat je doet!", en "China, je hebt een constitutie, maar je leeft er niet naar". Daar hebben die landen zeker last van.'

In welke zin heeft China daar dan last van?

'Het is niet leuk om internationaal ergens op te worden aangesproken. Het vertrouwen van de internationale gemeenschap neemt af en dat kan ook de

handel weer raken. We hebben allemaal een beeld van China, maar in dit land zijn de ontwikkelingen het grootst. Alles wat China momenteel bereikt is in zekere zin fenomenaal. Het is aan de ene kant een surveillancemaatschappij, zeker, maar aan de andere kant wordt daar hard gewerkt om armoede op te lossen; met klinkende resultaten. Het politieke systeem zit veel minder vast in het zadel dan onder Mao. Dat zien we nu ook met het coronavirus. Chinezen worden zelfbewuster en daar speelt de grondwet een rol bij. Op termijn gaat de Chinese overheid daar meer last van krijgen. Al betekent dat nog niet dat de Chinezen daarmee een soort prototype westerlingen zullen worden.'

In diverse tabellen en wereldkaarten laat u zien dat er momenteel sprake is van een hoge mate van convergerende grondwetten. Is het dan een kwestie van tijd dat landen als China en Hongarije een eigen grondwetidee ontwikkelen?

'Wellicht, maar dan wel op hun eigen voorwaarden. Momenteel zien we, na bestudering van alle grondwetsteksten, dat er steeds meer sprake van eenheidsworst is. De inhoud van de grondwetten trekt naar elkaar toe en er komt steeds meer overlap. Er beginnen ook grondwetfamilies te ontstaan, met groepen van grondwetten die onderling meer dan

72 procent inhoudelijke overeenkomsten kennen, en dat samentrekken - die convergentie - groeit nog steeds; althans op papier. Dit zegt nog niets over de werkelijkheid.

Gelijkenis op papier zegt nog weinig. Ik denk niet dat het Hongaars grondwettelijk systeem snel op dat van Nederland gaat lijken. Ons belangrijkste constitutionele principe is *polderen*: een overlegcultuur die altijd naar brede meerderheden zoekt. Daar staat niets over in onze Grondwet. Toch geldt in Nederland de helft-plus-een van de stemmen eigenlijk niet als een echte meerderheid. Dat vinden wij niet en dat doen we ook niet. De meerderheden in de Tweede Kamer, bij stemmingen, zijn meestal ook veel groter. Wij zijn een land van meerderheden met bizar veel minder-

heden. Bij de Hongaren zijn, als ik het van een afstand bekijk, *identiteit* en *autonomie* de belangrijkste principes. Zij zijn zich nu al meer dan 120 jaar aan het los vechten van het Hongaars-Oostenrijkse rijk en alle daarna komende regimes. Nog steeds! Hoe belangrijk dat is kunnen wij niet begrijpen. Zij zijn bezig met *autonomie* en alle vormen van kritiek zijn een inbreuk op de erkenning van de Hongaarse identiteit.

Ik ben niet somber over de toekomst van Hongarije. Het gaat hen lukken om het gat te dichten tussen wat er in de grondwet staat en de werkelijkheid - tenminste als ze die grondwet niet verminken zoals ze nu van plan zijn. Net als in China. Daar houden ze zich bezig met heel andere zaken dan *Rule of Law*, individualiteit en de *vrijheidsrechten van het individu*. Zij hechten meer belang aan *confuciaanse principes*, zoals wijsheid. Je moet leiders niet binden aan het recht, maar opvoeden in wijsheid.'

U ziet de Grondwet als een vorm van literatuur en sprekende beelden. Daardoor besteedt u een deel van uw boek aan de iconografie van de grondwet. Welke beelden moeten wij leerlingen meegeven?

'Wat middelbare scholieren meestal moeilijk snappen is dat ze in een tijdsgewricht leven. Ik was in de jaren zeven-

tig scholier en we waren toen natuurlijk hartstikke links. Je snapt dan niet hoe bijzonder dat is ten opzichte van een eerdere periode. Het recente verleden werd als slecht en verwerpelijk afgeschilderd; dat uiteindelijk misschien wel meeviel. Je moet leren begrijpen wat de relatieve positie van een tijdsgewricht is en wat daarin belangrijk was en is. Hoe ervaren we ons *wij* nu, hoe deden we dat vroeger? Volgens welke regels, welke symbolen en voorstellingen? Hoe zien *wij* onszelf als orde, als gemeenschap? Het meeste daarvan staat niet in grondwettelijke regels zelf, maar hoort wel tot de grondwettelijke orde.

Een goed voorbeeld van hoe we dat samen beleven, is bijvoorbeeld Prinsjesdag. Welke regel of belang wordt er nou gediend met een rit van zeshonderd meter van twee sprookjesfiguren in een hotsende hobbelloets naar een of ander middeleeuws gebouw? Laat leerlingen hierop reflecteren: wat heeft zoiets met de grondwet te maken? De koetsrit staat er namelijk niet in, maar maakt wel degelijk deel uit van dat bestel.

Het zou leuk zijn dat te spiegelen aan de Amerikaanse manier van grondwetsbeleving. De Verenigde Staten hebben de *Bellamy Salute*: "*I pledge allegiance to the flag*". Zien we daar iets constitutioneels of staatsrechtelijks in? Zowel het Nederlandse als Amerikaanse voorbeeld zijn grote momenten. Het raakt mensen. Je wordt onderdeel van het grotere verhaal. De *Bellamy Salute* heeft eigenlijk niets met de Amerikaanse Constitutie te maken. Die is ontstaan als commerciële stunt in 1892, maar drukt op de een of andere manier goed de boodschap van het *wij* van de Amerikaanse grondwet uit. Veel Amerikanen denken dat de *Salute* in hun grondwet staat en in 1788 is bedacht. Dat is dus niet het geval, maar hij sluit wel heel goed aan bij het verhaal van die grondwet. Ook bij Prinsjesdag wordt je zo in het verhaal van ons bestel getrokken door de aanwezigheid van de koning en de nette pakken. Je ziet dan als het ware: dit hebben we voor je klaar staan, zo doen we dat in Nederland. Mensen zijn bezig hun *wij* te beleven. Stel leerlingen de vraag: schrijf alles op wat je van de Nederlandse en Amerikaanse Grondwet weet. Dat leert ons hoe grondwetten bij ons binnenkomen. Als je snapt hoe betekenisystemen werken kunnen je dat gebruiken om te vergelijken, te onderbouwen en te overtuigen. Dat zou ik doen, maar volgens mij doen jullie dat al! Vertel ze niet: "Zo zijn de grondwettelijke regels van a tot z en wat jij dacht klopt niet". Dat zit ze alleen maar in de weg. De kern, hoe het werkt, daar kunnen jonge mensen heel goed achter komen.'◆

STEF

ALLEEN MAAR LEUKE MENSEN

Mijn vriendin moest weer eens even slikken toen ik zei dat ik erg naar de 14e februari uitkeek en het in plaats van Valentijnsdag om de Docentendag maatschappijleer bleek te gaan. Tsja. Ze verwijt me mij nog weleens een gebrek aan sensitiviteit en daar heeft ze ook vaak een punt (ja, ze leest de column), maar Valentijnsdag is echt flauwekul en het is belachelijk dat we daar zo massaal gehoor aan geven - maar dat is een andere column. Fijn dat er dus ook iets anders was gepland.

Mooi om te zien dat ik op de Docentendag niet de enige was wiens Valentijn het vak maatschappijleer bleek te zijn. Het is werkelijk een feestje om in de Grote Kerk in Den Haag bij elkaar te komen. Waar je op school toch die knorrige docent van scheikunde hebt, die te blij docent biologie en die vreemde docent beeldende vorming, zijn er op de Docentendag alleen maar leuke mensen. Ik heb zelfs niemand op sandalen met witte sokken gezien. Ik sprak wel mensen uit heel Nederland, jong en oud, net afgestudeerd of langer in het vak. Werkend in het praktijkonderwijs, mbo, havo of als lerarenopleider. Ieder op zijn manier betrokken, kritisch en bovenal enthousiast.

Hulde voor de studente maatschappijleer die ik sprak. Ze was als enige van haar studiejaar, maar ook van haar stageschool naar de Docentendag gekomen. Haar collega's op school hadden er niet zoveel mee. Dat hoorde ik die dag wel meer. Leraren die aan hun school zijn vastgekoekt, weinig meer op hebben met de vakbroeders en -zusters in het land. Zonde! Een sterk betrokken netwerk van leraren maatschappijleer is belangrijk, zeker als je met veel plezier je vak wilt blijven geven. In onderwijsland gebeurt er veel, ook rondom onze vakken, hoe zichtbaarder wij zijn, hoe groter onze invloed.

Ik roep vaker op tot betrokkenheid, maar op de Docentendag ervaar je die gelijkgestemdheid en proef je het enthousiasme voor ons mooie vak. Het geeft je de energie die je nodig hebt om het vak beter te profileren, te strijden voor meer uren, bevoegde collega's en alle makkes waar we op school mee te maken hebben. Want je collega's in het land voeren dezelfde strijd, uit liefde voor het vak!

Spreek ik je volgend jaar? ◆

STEF VAN DER LINDEN
(*maatschappijleer.net*)

